

V.A.AVRORINNING TILNING FUNKSIYALARI HAQIDAGI NAZARIY QARASHLARI XUSUSDA

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i03.055>

Odilbekova Nilufar Zafarbek qizi
NamDU

Annotatsiya: Maqolada rus tilshunosi Valentin Aleksandrovich Avrorinning tilning funksiyalari, xususan, tilning kommunikativ, kognitiv va ekspressiv funksiyalari hamda ularning o‘zaro munosabati haqidagi nazariy qarashlari, talqinlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: til, tilning funksiyalari, kommunikativ funksiya, kognitiv funksiya, ekspressiv funksiya, funksional tilshunoslik

ON V.A.AVRORIN’S THEORETICAL VIEWS ON THE FUNCTIONS OF LANGUAGE

Odilbekova Nilufar Zafarbek kizi
NamSU

Abstract: The article covers the theoretical views and interpretations of the Russian linguist Valentin Alexandrovich Avrorin on the functions of language, in particular, the communicative, cognitive and expressive functions of language and their interrelation.

Keywords: language, functions of language, communicative function, cognitive function, expressive function, functional linguistics

Til insoniyat madaniyatining asosi bo‘lib, uning funksiyalari tilshunoslik fanining eng muhim tadqiqot obyektlaridan birini tashkil etadi. XX asrning ikkinchi yarmida rus tilshunosligida til funksiyalariga bag‘ishlangan ko‘plab nazariy qarashlar vujudga keldi. Xususan, shulardan biri sifatida Valentin Aleksandrovich Avrorin o‘zining fundamental asarlari bilan tilning funksiyalari nazariyasini yangi bosqichga ko‘tardi. Aynan, Avrorin tilning funksiyalarini o‘rganishga tizimli yondashuv asosida yondashdi. U tilning funksiyalarini asosiy guruhlariga ajratdi hamda ularni atroflicha talqin qildi:

Birinchi, kommunikativ funksiya. Avrorin nazariyasida kommunikativ funksiya tilning bosh, asosiy funksiyasi hisoblanadi. Bu funksiya orqali insonlar o‘rtasida

axborot almashish, muloqot va ijtimoiy aloqa amalga oshiriladi. Olim kommunikativ funksiyaning quyidagi xususiyatlarini belgilaydi:

- a) Til - ijtimoiy hodisa sifatida, avvalo, muloqot vositasidir;
- b) Kommunikativ funksiya tilning barcha boshqa funksiyalarini o'zida birlashtiradi va yo'naltiradi;
- c) Muloqot jarayonida til nafaqat ma'lumot uzatadi, balki ijtimoiy munosabatlarni ham shakllantiradi.

Avrorin kommunikativ funksiyani R. Yakobson va boshqa G'arb tilshunoslari talqinidan farqli ravishda talqin qiladi. Yakobson muloqotning texnik jihatlariga e'tibor qaratgan bo'lsa, Avrorin tilning ijtimoiy tabiatini birinchi o'ringa qo'yadi.

Avrorinning nazariyasida muhim o'rin tutuvchi ikkinchi funksiya - kognitiv yoki, boshqacha qilib aytganda, gnoseologik funksiya. Bu funksiya orqali til inson tafakkuriga xizmat qilishi hamda bilish jarayonida vosita bo'lib xizmat qilishi nazarda tutiladi. Olim quyidagi jihatlarni ta'kidlaydi:

Til nafaqat tayyor bilimlarni uzatadi, balki yangi bilimlarni shakllantirishda ham faol ishtirok etadi. Bundan tashqari, inson borliqni til vositasida kategoriyalarga ajratadi, tushunchalar tizimini qurishda tildan foydalanadi. Aynan shu jarayonlar kognitiv funksiyaning asosidir. Bu berilgan fikrlar keyinchalik kognitiv tilshunoslik yo'nalishida olib borilgan izlanishlar doirasida yanada chuqurroq o'rganilgan.

Avrorin, shuningdek, har bir til o'z tashuvchilariga dunyoni o'ziga xos tarzda idrok etishga yordam berishi, bu uning kognitiv funksiyasi milliy xususiyat kasb etishini ta'kidlaydi. Har bir til o'z tashuvchilariga o'z bilimlaridan, tarixidan, kelib chiqishi, qadriyatlar va dunyoqarashidan dunyoni o'ziga xos tarzda idrok etishga, tushunishga yordam beradi. Bu g'oya V. fon Gumbolt va Sepir-Uorf gipotetik g'oyalari bilan hamohangdir, ammo Avrorin uni materialistik falsafiy asos bilan uyg'unlashtirib bera oldi.

Navbatdagi funksiya bu - ekspressiv funksiya. Ushbu ekspressiv funksiya orqali tilning hissiy-emotsional imkoniyatlari namoyon bo'la oladi. Avrorin bu funksiyani kommunikativ funksiyaning tarkibiy qismi sifatida emas, balki mustaqil hodisa sifatida alohida ajratdi hamda uning quyidagi jihatlarini yuzaga chiqarib berdi:

- nutq egasining his-tuyg'ularini, munosabatlarini ifodalashga xizmat qiladi;
- badiiy adabiyotda va kundalik muloqotda alohida o'rin tutadi;
- intonatsiya, leksik tanlov, grammatik qurilma vositalari orqali amalga oshiriladi.

Bundan tashqari, Avrorin yana bir qancha funksiyalarni ham tahlil qilib o'rgangan va ajratib bergan. Lekin, uning fikricha, funksiyalar bir-biri bilan uzviy bog'liq va ularni sun'iy ravishda ajratib bo'lmashligini ta'kidlagan. Masalan, har qanday kommunikativ harakat ayni vaqtning o'zida kognitiv va ekspressiv jihatlarni

ham o'z ichiga oladi. Shunchaki ayni bir funksiya boshlarida ustun holda namoyon bo'lishi ko'zda tutiladi.

Nazariyani hozirgi kundagi zamonaviy tilshunoslik yo'nalishlari bilan bog'liqlik tomonlarini bir qator ko'rib chiqadigan bo'lsak, Avrorinning til funksiyalari nazariyasi zamonaviy tilshunoslikning turli yo'nalishlari bilan mustahkam bog'liqligiga amin bo'lamiz.

Funksional tilshunoslik bilan bog'liqligi

Zamonaviy funksional tilshunoslik - tilni uning funksiyalari orqali o'rganuvchi yo'nalish - Avrorinning g'oyalariga ko'p jihatdan yaqin turadi. M.A.K. Hallideyning tizimli-funksional grammatikasi ham tilning funksiyalarini markazga qo'yadi. Biroq Halliday uch asosiy metafunksiyani (ideatsion, shaxslararo va tekstual) ajratsa, Avrorin kommunikativ funksiyani asos qilib oladi.

Kognitiv tilshunoslik bilan hamohanglik

Avrorinning kognitiv funksiya haqidagi g'oyalari XX asrning 70-80-yillarida rivojlana boshlagan kognitiv tilshunoslik bilan hamohangdir. J. Lakoff, M. Jonson va boshqa kognitiv tilshunoslar tomonidan ishlab chiqilgan kontseptual metafora nazariyasi, aslida, Avrorin ta'kidlagan fikrni - til va tafakkurning uzviy aloqasini - yanada rivojlantirgan.

Sotsiolingvistika bilan munosabati

Avrorinning etnik funksiya va akkumulyativ funksiya haqidagi g'oyalari sotsiolingvistika uchun muhim nazariy manba bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, ikki tilli yoki ko'p tilli jamiyatlarda tillarning funksional taqsimlanishi masalasida olimning yondashuvi hozir ham dolzarb hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avporin.V.A. Problema izucheniya funktsional'noy storony yazyka. - Leningrad:. Nauka, 1975. - 276 b.
2. Avporin. V.A. Grammatika nanayskogo yazyka. - M.:L.: Izd-vo AN SSSR, 1959-1961. - T. 1-2.
3. Halliday.M.A.K. An Introduction to Functional Grammar. - London: Edward Arnold, 1985. - 387 p.
4. Jakobson .R. Closing Statement: Linguistics and Poetics // Style in Language / Ed. by T.A. Sebeok. - Cambridge, MA: MIT Press, 1960. - P. 350-377.
5. Maslova .V.A. Vvedenie v kognitivnuyu lingvistiku. - M.: Flinta, 2004. - 296 b.
6. Reformatskiy .A.A. Vvedenie v yazykoznaniye. - M.: Aspekt Press, 2001. - 536 b.
7. Saussure. F. de. Kurs obshchey lingvistiki. - M.: URSS, 2004. - 256 b.

8. Shopina .A.N. Funktsional'naya lingvistika: istoriya i sovremennoe sostoyanie // Voprosy yazykoznavaniya. - 2018. - № 3. - B. 45-67.
9. Ne'matov .H., Rasulov R. O'zbek tili sistema leksikologiyasi asoslari. - Toshkent: O'qituvchi, 1995. - 228 b.
10. Yo'ldoshev. B.A. Tilshunoslikka kirish. - Toshkent: O'zbekiston, 2010. - 312 b.